

VISSZAEMLEKEZÉSEK

SOMOGYI JÁNOS

KAPOSTÓL A DONIG, DONTÓL AZ ODERÁIG*

Honvéd-e a honvéd a Don-kanyarban?

1920. szeptember 10-én születtem Kaposszentbenedek községben, földművelő családban. A munkából bőven kijutott, de a család igen szerényen élt: a megtakarított pénzen időnként egy-egy parcella földet vásárolt a meglevők-höz, mert a hagyományos kettős hitvallás ez volt:

— „Spórolj és szerezz annyi földet, amiből megélsz, hogy más szolgája ne légy!”

— „A gyerekből ne nadrágos embert nevelj, hanem a te munkád folytatóját!”

Így a hatosztályos iskola elvégzése után befogtak a „családi munkaszervezetbe”, ahol megvolt a kialakult munkamegosztás. Tovább nem tanulhattam, pedig tanítóm buzdított és szüleimet is agitálta; a nagycsaládban azonban nem lehetett „kivételezni”.

1941. október 13-án behívtak sorkatonai szolgálatra a Kaposváron állomásozó m. kir. „Nagy Lajos király” 6. honvéd gyalogezred II. zászlóaljához, ahol a 6. puskás század újonca lettem. A zászlóalj parancsnoka Bakay Árpád őrnagy, segéd tisztje Sárdi László hadnagy, századparancsnok Horváth Vilmos hadnagy, a századhoz beosztott tiszt Katona Zoltán zászlós volt.

Az októbertől karácsonyig tartó újonckiképzés során a „kormányzó úr öfőméltóságára” is felesküdtünk. A hivatalos kiképzési tematika mellett naponta rögtönöztek valami „kiegészítő” műsort is. Így például laposkúszás körben az ágyak alatt, koffertologatással, miközben a „Megy a gőzös, megy a gőzös” kezdetű dalt kellett énekelni, vagy díszebéd kofferen guggolva, földre helyezett csajkából; a hálóterem felkefélése fogkefével, békaügetés menetöltöztetésben lépcsőn le, lépcsőn föl; mély térdhajlítás fej fölé emelt kofferral, repülőriadó a hálóteremben éjjel és nappal; puska- és bakancsszegvizsga kimenő előtt — hogy csak e néhányat említsem. Én a kiképzési idő alatt összeszorított foggal „szedtem a kanyart”. „Ne hagyd el magad!” — biztatott apám. „Katonának lenni meg adót fizetni mindig kellett!” — hallottam a családban, amelynek valamennyi felmenő ági tagja katonaviselt volt. Az újonckiképzés alatt tanúsított szívósságomra felfigyeltek a parancsnokok és karácsonyra dupla turnus jutalomszabadságot kaptam, miközben zászlóaljparancsban kihírdették, hogy tisztessikolára vezényelnek. A tisztessikola hűsvétra ért véget, és galléromon egy csontcsillaggal, ama bizonyos „krumplivirággal” tértem vissza a századhoz.

Hűsvét után a tartalékosok tömeges behívásával felállították a hadilétszámú menetszázadokat. A menetalakulatokat laktanyán kívüli körletekben

* Részlet a szerzőnek az Ellenállási Mozgalom Történetének Kutatását Ösztönző Pályázatra benyújtott munkájából. A visszaemlékezést harmadik díjjal jutalmazták. — A szerk.

helyezték el. A zászlóalj — ahova századunk is tartozott — továbbra is a 6/II. zlj. jelzést viselte, de a katonák levélíráskor ezt tovább nem használhatták, helyette táboriposta-számot kellett írni. A zászlóalj parancsnoka Pally Jenő alezredes, segédtisztje az időközben előléptetett Sárdi fhdgy. Századparancsnokunkat, Szabados Antalt is előléptették, százados lett. A századhoz beosztott tisztek, illetve szakaszparancsnokok: Balog Ferenc tartalékos hdgy., Balog Béla tartalékos hdgy. és Gál ht. hadgy. Tiszthelyettesek a korábbról ismertek közül: Farkas Márton ht. őrm. Papp Lajos tsz. őrmester és más tartalékos sorállományú tisztesek, akiket szakaszparancsnokhelyettesnek és rajparancsnoknak osztottak be.

Századunk, a 6. puskás század, a Polgári Fiúiskolában kapott szállást. Résezi: a századtörzs, a századközvetlen és a négy puskás szakasz. Fegyverzet: a katonákat Mauser-rendszerű ismétlőpuskával, a rajparancsnokokat német géppisztollyal látták el. Minden rajnak egy-egy golyószórója is volt. Én a negyedik szakaszba tartozó egyik raj golyószórója voltam. Nem kedveltem ezt a beosztást, mert a golyószórót nehezebb cipelni mint a puskát, de hát a parancs az parancs!

Időközben a század összeszoktatása, majd pedig egyre nagyobb kötelékekben végrehajtott menet- és harcászati gyakorlatok, valamint terepi éleslövészetek folytak.

Májusban vette kezdetét a helyőrség menetalakulatainak elvonulása a frontra. A mi századunk (a 6. század) június 2-án délután vonult fel a kaposvári vasútállomáshoz berakodni. A hangulat komor volt, az utca meglehetősen néptelen. A vonuló csapat és az élen haladó zenekar nem sok nézőt vonzott, mert ez akkortájt már megszokott látvány volt Kaposváron. A drámai percek este, a frontra menő katonavonat indulásakor következtek, amikor a katonáktól búcsúzkodó anyák, feleségek és kisgyermekek sírását, jajveszékélését a rezesbanda csinnadrattája nyomta el. Szívet tépő látvány volt, ahogy a vagonok szélébe kapaszkodó zokogó feleségek, a vonat mellett futva, le-lemaradoztak az egyre inkább felgyorsuló szerelvény mellől. Őket nem vigasztalta a katonák — egyébként sem nagyon meggyőző — „visszajövünk” kiáltozása.

A vonat Sárbogárd, Székesfehérvár, Komárom, Érsekújvár és Galánta érintésével hagyta el az országot. További útvonalunk Szlovákiában a Vág völgyében, majd a jablonkai-hágón át Lengyelországon keresztül vezetett. Breszt—Litovszk érintésével, a Pripjatj-mocsarain végig, a Dnyeper-menti Recsicáig. Itt elrendelték a kirakodást, majd kezdetét vette az a mintegy ezer kilométeres gyalogmenet, amely a Dnyepertől a Donig tartott. Hiányos ételmezés, fárasztó, egész napos menetelés, rövid éjszakai alvás sátorlap alatt, és mindez a partizántámadástól való állandó rettegés közben, a Gomel, Nyezsín, Gluhov, Kurszk, Tim és Sztarij-Oszkol útvonalon. Láttuk a megszállt területek sanyargatott lakosságát és a háborús pusztítást, de partizántámadást a mi századunk nem kapott.

Láttuk a német megszállókat, az élőket, akik a győzők göggyével rohangáltak autóikon vagy pöffeszkedtek a parancsnokságokon, de láttuk sisakos nyírfakeresztjeik erdeit is az időlegesen elhódított szteppén. Tehát néztünk és láttunk. Még talán gondolkodtunk volna is, ha hagyott volna a propaganda! Ugyanis a hivatalos náci propaganda azt hirdette, hogy a német hadsereg rövidesen győz és vége a háborúnak. Mi ebből naivan azt hittük, hogy már nem is jutunk el a frontig. Ezt a háborút a németek ügyének tekintettük.

Az egyik június végi—július eleji napon, Tim környékén, egy korábban lezajlott csata színterén vonultunk keresztül. Borzalmas látványt nyújtott a gazzal benőtt mezőn a júliusi hőségben szerte heverő, félig elföldelt, büzlő ember tetemek látványa.

Végre felvonulásunk végére értünk! Elértük a Don folyót és vele együtt a

frontot. Rögtön, már az első éjszaka felváltottuk az ott levő német csapatokat és századunk védelemre rendezkedett be.

Ezzel kezdetét vette részünkről a gyászos emlékü 2. magyar hadsereg 1942. júliusától 1943. januárjáig tartó harctéri szereplése, amelyet „Don-kanyar” és „voronyezsi katasztrófa” jelzőkkel illet a történelem.

Mi a Donnál adott helyzetet találtunk. A Vörös Hadsereg még odaérkezésünk előtt tervszerűen vonult a Don folyó mögé, ott végleg megvetette a lábát és készült az ellentámadásra, ami egyelőre még váratott magára. A német Wehrmacht ugyanebben az időben — 1942 nyaráról van szó — az Észak-Kaukázusban Baku irányában, a Volgánál pedig Sztálingrád körzetében akart döntő sikert kierőszakolni. Tehát a Don-kanyar egyelőre amolyan mellékhadszintér volt. A 2. magyar hadsereg az adott helyzetben főleg védelmi feladatot kapott, illetve védelemre, állásharcra rendezkedett be.

Századunk védelmi szakaszul Nyikolszkoje falut kapta. Ez a falu egyetlen, kb. másfél kilométer hosszú, szórványosan beépült utcájával a Don folyóval párhuzamosan feküdt. Közte és a folyó között egy lapályos rét húzódott. Maga a falu a lapály és a mellette húzódó dombor találkozásánál települt. A Vörös Hadsereg a folyón túl állott, állásait tökéletesen álcázta. Mi a védelmi árokrendszerünket a falu utcáján, udvaraiban építettük ki. A folyóig terjedő mintegy egy km széles lapály, amolyan senki földje, a gyakori járőr-csatározások színtere lett.

A Vörös Hadsereg igen élénk földi felderítést folytatott. Evégből éjszaka és hajnalban gyakran indított kisebb-nagyobb létszámú járőrt állásaink irányába. Többször „ellopák” figyelő őrszemeinket. A járőrbetörések és a rendszeres tüzéségi „puhítás” októberre a század személyi állományának halottakban, foglyokban és sebesültekben 10–15⁰/₀-ra tehető veszteséget okozott. A századparancsnok ugyan elrendelte a bajusz- és szakállnövesztést — és ebben saját maga járt az élen — mert, ahogy ő mondotta: „a szakállas, vad képű magyaroktól az ellenség megijed”, ám ez téves elméletnek bizonyult, mert ezzel sem lettünk erősebbek.

Szeptembertől hűvös, őszi időjárás köszöntött ránk, hideg, deres hajnalokkal. Mindenki kívánczolt haza. Voltak is ilyen fajta hírek, de álhíreknek bizonyultak. A századparancsnok közben sárgasággal betegszabadságra ment. Levelet írni csak cenzúrázott tábori levelezőlapon lehetett, a hazuról jött borítékolt leveleket ellenőrizték.

Október végén, hazamenetel helyett, „pihenőbe” helyezték századunkat, mintegy 6–7 km-re hátrább, Popasznyi faluba. A falu hatalmas főterén létesítették az ezred elesett katonáinak temetőjét. Hármassal, fölötté nyírfák között, kereszt, előtte a sok katonásír, köztük nem egy ismerős bajtársé. Mindenszentek napján az ezred valamennyi pihenőben levő egységének részvételével katonai tiszteletadás volt a sírok előtt. A tiszteletadáson megjelent vitéz Ludányi ezredes, ezredparancsnok. Szózatában azt bizonygatta, hogy „az elesettekkel szemben nekünk élőknek az a kötelességünk, hogy bosszút vegyünk értük az ellenségen, és amíg ennek eleget nem tettünk, nem megyünk haza!” Na, még éppen ez hiányzott a gyászunkhoz! Ami az ezredparancsnok úr szózatában említett bosszút illeti, ahelyett én is és sok társam is inkább a hazamenetel kívántuk.

November elején ránk szakadt az orosz tél, méteres havával, hidegével és viharaival. A „pihenőt” arra használtuk föl, hogy éjszakánként kijártunk a védelmi állások árkaiból a havat kilapátolni, mert ezeket az örökös hóvihar mindig betemette. Tisztítására a védővonal legénysége képtelen volt. Ugyanezt a munkát nappal a zsidó munkaszolgálatosok végezték.

December elejére véget ért a „pihenő”, mert újból a védőállásokba küldtek minket. Kovalevo faluba vonták össze a századot. A létszámhiányt börtönviselt, köztörvényes, frontszolgálatot vállaló, volt rabokkal egészítették ki. A tábori lelkész gyónatott és kiosztotta a szentáldozás szentségét, a szolgálá-

latvezető őrmester kiosztotta a lőszeret, a felvételező őrmester pedig a német répapálínkát. Egy egész üveggel fejenként! Elláttak bennünket minden „égi és földi jóval”.

Engem személy szerint külön meglepetés is ért. Rajparancsnoknak tettek és előléptettek tizedesnek, de egyben szakaszparancsnokhelyettes is lettem.

Másnap átvettük a védelmi körletet, amely Liszki falu előtt húzódott. Új századparancsnokunk Sárdi László százados lett. Szakaszunk támpontja egy vasút mentén álló, erős, emeletes táglapépület volt, amelynek betonpincéje biztonságos fedezéknek bizonyult. A december hátra levő része, a karácsony és az újév viszonylag csendben telt el. Gyanús, vihar előtti csend volt! Karácsonyra kiosztották a vöröskeresztes szaloncukrot, a hazai csomagokat, Hitler „ajándékát”, az egy-egy üveg német pezsgőt és a főméltóságú asszony „ajándékait” a sálakat, az érmelegítőket.

Január elején részlegesen szabadságolták a többgyermekes, vagy kivételezett személyeket, majd pedig kezdték leszerelni a legidősebb korosztálybelieket. Ez újból nagy izgalmat váltott ki. Mindenki a hazamentelre gondolt. Vitéz Ludányi ekkortájt kiadott ezredparancsa afelett berzenkedett, hogy a katonák a fedezékekre „Itthagylak”, „Elhagylak”, sőt „Megutálta-lak” feliratokat szerkesztettek. Ezekért szigorú fenyítést helyezett kilátásba.

Ilyen harci szellemben ért bennünket a Vörös Hadsereg előkészített téli támadása, amely a Don-kanyarban januárban indult. Mi január 12-én észleltük azzal, hogy a szemben fekvő Szvoboda városka mögül egy páncélonat jött előre a hídig, ott megállt és összes géppágyójának tüzet ránk zúdította. Utána gyorsan eltűnt a város mögött. Ezt napjában négyszer-ötször is megismételte, három napon keresztül.

Valamennyi felfedezett géppuskaállásunkat értelmetlenné tették a páncélonat géppágyúi, ugyanakkor tűzlekötésükkel támogatták a szovjet gyalogságot, amelynek kisebb egységei, a folyó jegén átkelve, az innenső part bozótos, nádas berkeit megszállva, megvetették a lábukat. Január 15-én nagy tömegű szovjet gyalogság támadott. Támadásuk iránya nem a szakaszunk támpontja volt, hanem tőlünk jobbra bontakozott ki. Látótávolságból néztük a folyó jegén egymást követő csatárláncaikat. A puskaropogás és géppuskakattogás nem állította meg őket, benyomultak Liszki faluba, ahol kézitúsára került sor. Harcálláspontunkról úgy láttuk az egész ütközetet, mint a mozi vásznán. Másnap, 16-án csend volt, mert az előző napi ék a mélységben folytatta támadását, miközben átkaroló hadmozdulatokat is tett. A bekerítés veszélye fenyegetett bennünket. Este távbeszélőn parancs érkezett: visszavonulás, irány Szvedovó falu! Szvedovóba azonban nem juthattunk be, mert a szovjet katonák előbb érkeztek. Ezért Krinyica irányába tértünk ki, ahova 1943. január 17-én este értünk. A helyzet itt már a teljes felbomlás jeleit mutatta. A tiszték nem vezették egységeiket, a visszavonulás meneküléssé fajult. Mindenki hanyatt-homlok sietett minél messzebb kerülni a fronttól. A legkülönbözőbb csapatrészek katonái keveredtek össze, sokuk italhoz jutva lerészegedett. A menekülés iránya ösztönösen Osztrogozsszk város volt, ahová január 18-án reggelre érteztünk meg, miután előző éjszaka többször lövöldözésbe keveredtünk a menekülőkre le-lecsapó szovjet előőrsekkel.

Osztrogozsszk városában leírhatatlan fejvesztett állapot uralkodott. A menekülő katonák tömegei nem álltak meg a városban, Alekszejevka irányába tódultak. Volt olyan hír is, hogy a Vörös Hadsereg átkaroló gyűrűje már Alekszejevkát is elérte. A városban a németek akadályozták a magyarok menekülését, azért, hogy saját egységeik számára biztosítsák a visszavonulás útját. Beszélték azt is, hogy a németek majd visszatérnek és megállítják a Vörös Hadsereget.

Nem értettem a helyzetet, a több napos virrasztás, a 30—40 °C hidegben való kint tartózkodás és a fáradtság teljesen fásulttá tett. Sem harcolni, sem menekülni nem akartam, ételment és alvársra alkalmas helyet kerestem éjsza-

kára. A szálláson összeverődött kis csoportunk a következő napokban is együtt maradt, bár a legkülönbözőbb csapategységekből kerültek ki a tagjai. Kezdetben megoszlottak a vélemények: egyesek a menekülés folytatását, mások a helyzet kivárását és az azzal járó bújkálást javasolták. Egy dologban egységesek voltunk: harcolni már nem akartunk. Felmerült ugyan a fogságba jutás esete is, de attól akkor még nagyon féltünk.

Január 19-én magyar fegyveres különítmények járták a várost, és egy általuk meg nem nevezett parancsnokság utasítására hivatkozva a kötelékben nem levő csellengőket a város védelmére parancsolták. Mi lábfagyásra hivatkozva beteget jelentettünk. Szolgálati jegyet adtak és orvosi rendelésre utasítottak minket. Hogy a csel ki ne derüljön, az orvosi rendelés helyett új rejtékhelyet kerestünk.

Gondolkodni kezdtem. Rájöttem, hogy a helyzet minden eshetősége rossz. Harcolni? Miért? Kiért? Miért harcoltunk eddig is? Több ezer kilométerre a hazától. Ez nem a mi háborúnk!

Menekülni? Hová? Az ismeretlen veszélybe. Gyűrűből-gyűrűbe kerülni? Éhezni? Fázni? Elesni vagy megfagyni? Nyomorékon — esetleg — hazajutni? Most még egészséges vagyok! Hadifogságba kerülni? Talán még ez lenne a jobbik rossz. Eszembe jutott egyik nagybátyám, aki az első világháborúban orosz hadifogoly volt. Sokat mesélt róla, hogy barátságos nép az orosz...

Mindez csak az eshetőségek latolgatása volt. Mindenesetre még aznap, január 19-én behatoltunk egy magyar katonai raktárba és ott alaposan beöltöztem meleg, téli ruhába.

Este valaki azt a hírt hozta, hogy a városban levő magyar tábori kórházat az éjszaka folyamán hátra fogják szállítani.

Ez a hír újból fölkelte bennünk a hazajutás reményét. Megtanácskoztuk a dolgot. Úgy gondoltuk, csatlakozunk hozzájuk. Három tagú küldöttséget menesztettünk — köztük voltam én is — a kórházparancsnokhoz. Sikerült vele szót érteni abban, hogy tizenkét főnyi csoportunk — csupa egészséges ember — biztosító kíséretként csatlakozik hozzájuk. Az indulást a kórház parancsnoka éjfélre határozta meg.

Mi éjfélre teljes létszámban megjelentünk, de a parancsnoknak és beosztottainak csak hült helyét találtuk. Hitszegően otthagyták a kórház sebesültjeit és betegeit, de minket is.

A történetek és a kórházbarakkokban jajgató sebesültek látványa iszonyú csalódást okozott.

A további lépésre az elhatározás most már nem volt nehéz: hadifogságba megyünk!

Kis csoportunk elindult a vélt irányba, amerre az oroszokat gondoltuk. A város külső részében, ahol a házak már ritkultak, megálltunk, mert az út közepén egy hólepelbe öltözött fegyveres alak állott. A helyzet tisztázása végett az egyik németül tudó társunk odakiáltva megkérdezte, német katonae az illető ismeretlen? Egy lélegzetvételnyi idő elteltével egy dörgő: „Ruki verh” kiáltás volt a válasz, mire leszórtuk a fegyvereinket. Abban a pillanatban nagy csoport szovjet katona fogott közre kiáltozva és nevetve bennünket.

Mindez olyan gyorsan zajlott le, hogy szinte felfogni sem volt időnk. Legelőször is arra eszméltünk, hogy tulajdonképpen már át is estünk a fogságba jutáson — és élünk!

Kettős oszlopba rendeztek minket, majd két fegyveres kísérete mellett elindultunk. Lekísértek a domb alján húzódó országútra, ahol végtelen sorokban hadifoglyok oszlopa állott. Röviddel sötétedés előtt elindították az oszlopot. Egész éjszaka mentünk, másnap is csupán rövid, álló pihenőket engedtek.

Aznap délután hóvihár kerekedett. Egyetlen ismerősöm, akivel az ideig egymás mellett gyalogoltunk, a szennai Zóka József szakaszvezető, furcsán, össze-

függéstelenül kezdett beszélni. Egy idő múlva otthagytott és zavarosan kiáltozva előre futott az oszlop mellett. Nem követhettem. Eltűnt a kavargó hófergetegben. Megzavarodott. Soha többé nem láttam.

Az éjszakát egy elhagyott faluvégi templomban töltöttük. A templom német tüzérségi lőszerrel volt telerakva. A lőszeres ládákon ülve, dideregve szunyókáltunk.

A következő napon áthaladtunk a Don folyó jegén. Egész nap és éjszaka mentünk. Reggelre Davidovka vasútállomásra érkeztünk. Itt kaptunk először ételmet. Gőzölgő kenyeret osztottak, majd zárt vagonokban három napos utazás következett. Kenyeret, vizet, sós halat adtak. Hideg volt. A vagon deszkáját belül is megütötte a dér.

Megérkeztünk Marsanszk vasútállomására. A vagonok mellett sorakoztatnak. Nyomorúságosan néztünk ki. Átvonultunk a városon. Az ablakokból kíváncsi lakók lestek ránk. Néhányan közülük kenyérdarabokat és sült krumpelit dobáltak a menet közé. A foglyok felkapkodták és ették. A városon kívül volt a fogolytábor, útunk végcélja.

Az első napok egyikén mindenkit sorakoztattak. Regisztrálás volt. Számba vették a foglyokat, névsort és barakkonként nyilvántartást készítettek. Ezen túl minden barakk a létszámához mérten vételezte az ételmet: a levest favödörben, a kenyeret pokrócban, a kockacukrot kenyérszakban. Híre terjedt, hogy a táborban járt Szántó Rezső magyar kommunista emigráns Moszkvából. Felmérte a tábor fogolyállományát. E hírnek megörültünk. Pár nap múlva megérkezett a táborba az „Igaz Szó” című magyar hadifogolyújság és utána is rendszeresen kaptunk barakkonként egy-egy darabot hetente. Egyébként magyar tábor volt a marsanszki. Dolgozni nem kellett, de nem is volt mit: a dermesztő télben nem is tudtak velünk mit kezdeni.

Engem igen kínzott a tétlenség.

Bizonyos idő elteltével fakitermelő brigádot toboroztak, táboron kívüli elszállásolással. Beálltam fakitermelőnek, hogy szabaduljak a tífuszos táborból. Kint az erdőn azonban néhány nap után mégis utolért a betegség és újból visszakerültem a táborba. Szervezetem ellenállónak bizonyult, felgyógyultam. Egyébként a régi barakkba tértem vissza, ahol mindenki betegen feküdt; egyedül én tudtam eljárni az élelemért a felvételező helyre.

Eközben vége felé járt a tél, elolvadt a hó. A táborban építkezés kezdődött. Elnősorban fürdő, majd nagy fabarokok kezdtek épülni. Építő brigádokat szerveztek — azonnal beálltam. Elsők között költöztem be az új, tiszta faépületbe. Az orosz civil munkavezető igen megszeretett. A szorgalmasan dolgozó és feladatvállalásra kész hadifoglyok között tartottak számon. Amikor pedig 1943. május 1-én a marsanszki hadifogolytáborban az antifasiszta iskolára indulók csoportját állították össze, biztos eséllyel kerültem be a csoportba.

Az antifasiszta iskola

Csoportunk vasúton tette meg a két nap és két éjszaka tartó utazást. Marsanszkból Moszkvába mentünk, onnét pedig északkeleti irányban, a vlagyimiri vasútvonalon, Vjaznyiki városkáig. Itt elértük a Kljazma folyót, amelyen motoros hajóval folytattuk utunkat, majd a hajóról leszállva egy keskenyvágányú vasúton, a 165-ös számú juzsai antifasiszta iskolatáborig.

Este érkeztünk meg. A táborban ragyogó villanyfény fogadott. Azonnal fürdő, teljes fertőtlenítés és 21 napos egészségügyi elkülönítés következett.

Az elkülönítőtől az iskolatáborba költöztünk. Emeletes faházak, puha fekhely, fehér ágynemű, tanterem, könyvtár, klub, borbély, fürdő és kórház várt bennünket.

Az antifasiszta iskolában magyar, német, olasz és román tagozat működött. Valamennyi hallgató hadifogoly volt. Saját egyenruhánkat viseltük, az

oktatás nemzeti nyelven folyt. A legkisebb csoportot a magyarok alkották. Csak katonákból és munkaszolgálatosokból állott a csoport, tiszt nem volt köztünk. A magyar tagozat oktatói Illés Béla és Fogarasi Béla kommunista emigránsok voltak. Tanították a magyar történelmet, a munkásmozgalom történetét, az SzK/b/P történetét, valamint A marxizmus—leninizmus és A leninizmus kérdései című könyv anyagát. Az iskola 1943. június 22-én ünnepi megnyitóval kezdődött. A megnyitó — talán véletlenül — egybeesett a Szovjetunió elleni német ortvtámadás évfordulójával. Illés Béla ünnepi megnyitó beszédében erről is megemlékezett...

A tanítás naponta délig folyt. Ebéd után a táborot körülvevő hatalmas erdőségbe vonultunk dolgozni, mert elvállaltuk a készülő erdei vasút egy szakaszának építését. Este egyéni tanulás, vagy könyvtár következett. Vasárnap délelőtt fürdő, délután a klubba mentünk műsort nézni, amit a különböző nemzetiségű hallgatók műkedvelő csoportjai adtak elő...

Közben telt az idő és 1943 novemberében juzsai antifasiszta iskola tanfolyama befejeződött. Készültünk az évvizsgára, amelyen megjelent Rákosi Máttyás is. Illés Béla engem jelölt ki Rákosi felköszöntésére és a virágcsokor átnyújtására. Rákosi beszédet intézett hozzánk, amelyben kifejtette, hogy a magyar hadsereget ért voronyezsi katasztróféért Horthy a felelős, mert kormánya a Szovjetunió elleni rablőháborút Hitler oldalán szívesen és önként vállalja. Ezért a „nemzetgyarapító”-nak becézett Horthy valójában a nemzet pusztítója...

A záróünnepély után kihírdették a beosztást. Egy tizenöt főnyi csoportot — köztük engem is — az antifasiszta iskola folytatására, a Moszkva melletti Krasznogorszkba küldtek, az ott maradókat pedig szétírányították a hadifogolytáborokban élő magyar hadifoglyok közé, ahol különböző feladatokat láttak el...

Késő éjszaka érkezünk Krasznogorszkba. Ez a hely Moszkvától nyugatra, szinte a főváros peremén fekszik. Iskolatáborunk mellett még érintetlenül ott voltak a Moszkva védelmére emelt erődítések és tankcsapdák, amelyeket a német páncélosok ellen építettek. Itt folyt a harc a Moszkváért 1941 decemberében; az iskolatáborból néhány kilométerre nyugatra fekvő Nahavinó falu annak idején már német kézen volt.

A krasznogorszki 27-es számú antifasiszta iskolatábor négy, fából épített egyemeletes pavilonból és a szükséges melléképületekből állott. A hallgatóság itt is nemzetközi volt. Magyar, német, osztrák, olasz és francia szektorra tagolódtak. A magyar szektor vezető tanára Rudas László, tanártársa Andics Erzsébet volt, de órákat adott Gerő Ernőné Fazekas Erzsébet is, aki egyébként a francia szektort tanította. Ezek a „franciák” elzásziak voltak és a német Wehrmacht-tól kerültek fogságba...

A mi tanfolyamunk az úgynevezett második krasznogorszki antifasiszta iskola volt és 1943 novemberében indult. Az iskola parancsnoka Parfjonov szovjet ezredes volt. Az iskola tananyaga általában egy magas szintű politikai iskola tematikájának felelt meg:

Első téma: a dialektikus materializmus elmélete, 50 órában.

Második téma: politikai gazdaságtan, két részre osztva

— a kapitalizmus politikai gazdaságtana, 50 órában,

— a szocializmus politikai gazdaságtana, 30 órában.

Harmadik téma: saját népünk történelme, 90 órában.

Negyedik téma: a Szovjetunió és az SzK/b/P története, kiegészítve a bolsevik párt és a szovjet állam szervezeti felépítésével.

Az előadásokat általában szemináriumok követték. Az oktatás nemzeti nyelven folyt.

A második krasznogorszki antifasiszta iskola magyar szektorának hallgatói — rajtunk, juzsaiakon kívül — különböző hadifogolytáborokból jöttek.

A tiszték a szuzdáli tiszti fogolytáborból érkeztek. Ők képezték a szektor nagyobb részét.

A krasznogorszki második antifasiszta iskolán a tanulás mellett élénk kultúrélet folyt. Az iskolának hallgatókból álló saját fúvós- és vonózenekara volt. A németek a zenében jeleskedtek, az olaszok számtalan komikus rendezvényükkel mulattatták nézőiket, szóló énekszámaik csodálatosak voltak. A magyarok férfitanúbemutatókkal léptek fel, énekkarunk Kodály-dalokat adott elő.

A krasznogorszki antifasiszta iskolát felkeresték a magyar emigráció tagjai is. Többször járt köztünk Vas Zoltán, időszerű nemzetközi politikai információs előadásokat tartani. Gergely Sándor történelmi regényéről, a Dózsa-trilógiából tartott előadást, Kassai Géza politikáról, Gábor Andor a forradalmi magyar költészetéről beszélt.

Közben felismertük, hogy az iskola hallgatóira — vagy legalább is nagy részükre — rövid időn belül komolyabb harci feladatok várnak. Miután magyar antifasiszta légió nem alakult, nyilvánvaló volt, hogy szovjet partizán- vagy reguláris katonai egységekhez kerülhetünk.

1943 karácsony estéjén rádióüzenetet küldhettünk haza. Ugyanakkor egy levelet is írhattunk a Vöröskereszt útján. Szüleim a címükre írt levelet nem kapták meg, de a rádióüzenetemet megtudták. Ez volt oly hosszú idő óta az első életjel rólam.

Még az iskola befejezése előtt elvitték partizánharcra az első csoportot.

Ezt követte hamarosan a második csoport, köztük Szőnyi Márton, Uszta Gyula, Jakubovics Andor, Ősz-Szabó János, Dékán István és a többiek.

Április elején ismét megjött Vas Zoltán, hogy egy újabb csoportot állítson össze. Név szerint és egyénenként hivatott bennünket magához. Én is elébe kerültem. Leültetett magával szemben. Szemüveges ember volt, úgy tűnt, átlát az emberen. Először csak hogylétem iránt érdeklődött, aztán az otthoni dolgokra terelte a szót — közben jegyzeteit nézte —, majd végül rátért a lényegre. Feltette a kérdést, hogy hajlandó vagyok-e a frontra menni, a szovjet hadsereg kötelékében harcolni a fasiszták ellen Magyarország felszabadításáért és a fasiszmus megdöntéséért? Én röviden igennel válaszoltam, mire kezét szorított velem.

Néhány nappal később, április 10-én, a magyar szektor ünnepi ülést tartott. Rudas László mondott beszédet. Többek között elmondta, hogy a termék beérett, mert immár a harmadik csoport indul bátran ismeretlen veszélyek felé, magyar szabadságharcos és forradalmár elődeink nyomában.

Frontra induló csoportunk ott állt sorban, szemben az ottmaradó társainkkal. A beszéd után szerény, de ünnepélyes, eskü következett. Rudas László mondta elő, mi pedig utána: „Én... a dolgozó magyar nép fia, esküszöm...” Majd így fejeződött be az eskü szövege: „Ha netán áruló lennék, vagy eskümet megszegném, sújtson reám bajtársaim büntető keze és az egész nép megvetése.”

A rövid, de meleg hangú ünnepség után másnap, 1943. április 11-én délelőtt, csoportunk, Somogyi Imre, dr. Érchegyi József, Fazekas György, Somogyi (Steiner) János, R. Tóth Ferenc, Zsombor János, Herencsár Lajos, Beinrohr Dezső és dr. Simon László, egy kísérő szovjet tiszttel autóbussza szállt és elhagyta a krasznogorszki antifasiszta iskolát.

A fronton

A frontmunkára induló magyar csoport 1944. április 11-én a déli órákban érkezett meg Moszkvába, a Lux Szállóban elhelyezett „Igaz Szó” szerkesztőségéhez. Itt megkaptuk a teljes ruházati felszerelést; a szovjet egyenruhát, csizmát, hosszú sűrű katonaköpenyt és tiszti derékszíjat. A Lux Szállóban csatlakozott csoportunkhoz kísérőnek Oldner Vladimir szovjet főhadnagy,

(Kassai Géza fia), továbbá Hunya István és Rákosi Andor (mindketten magyar emigránsok gyermekei), akik mint tolmácsok — szovjet vezetők — kaptak beosztást magyar frontmunkára.

A csoportunk vonattal utazott Kijevig. A moszkvai kijevi pályaudvarról induló vonattal még aznap, a délutáni órákban elindultunk és másfél napi utazás után, április 13-án reggel érkeztünk Kijevbe. Moszkvában még hó volt, Kijevben ködös, enyhe, tavaszi reggel fogadott.

A romokban fekvő kijevi állomásépület előtti téren leponyvázott katonai teherautó várakozott, amelyen Gerő Ernő, Vas Zoltán és Kassai Géza vártak reánk. Valamennyien beszálltunk és Zsitomirba indultunk, ahova késő este érkeztünk meg. Itt egy antifasiszta iskolában kaptunk szállást. Másnap az 1. Ukrán Front törzséhez indultunk, Sepetovka városába. Csoportunkhoz néhány napon belül újabb három magyar, Zamek Vladimir, Kovács István és Örley Zoltán csatlakoztak. Kovácsot a juzsai iskoláról, Örleyt pedig Krasznojarszkból ismertük. Kovács és Zamek sokat beszéltek partizánélményeikről, melyeket az elmúlt négy hónap alatt átéltek. Csoportunk valamennyi tagjának csupán csak halvány elképzelése volt a közelgő frontmunkáról. Vezetőink pedig semmit sem közöltek velünk. Végül, több mint egy heti itt tartózkodás után, Gerő Ernő szétszótta bennünket. Kassai Géza és Gyáros László vezetésével két csoport alakult. Ezek nem a hadseregparancsnokság székhelyén, hanem a hadtestek körleteiben kaptak beosztást. Csak Somogyi Imre és dr. Érchegyi József maradtak a frontparancsnokság törzsénél, Gerő Ernő közvetlen irányítása alatt. Én Gyáros László csoportjába kerültem, ide került még Beinrohr Dezső, Zsombor János és dr. Simon László is. Újabb, több napos autótút következett. Útunk során érintettük Kamenyec-Podolszk városát, majd kompon átkeltünk a Dnyeszter folyón és 1944. május 1-én reggel érkeztünk Kolomija városába, a Prut folyó mellé. Itt megkerestük a törzset, ahol kis csoportunkat újból szétszótották. Előtte azonban tájékoztattak feladatainkról: közölték, hogy frontmunkánk agitációs és propagandamunkából áll majd, amit az itt szemben álló horthysta magyar csapatok katonái felé fejtünk ki. A munka megkezdéséhez kész, nyomtatott propagandaszövegeket, rölapokat, felhívásokat osztottak ki.

Csoportunk szétszótása után én egy öreg szovjet politikai tiszt (őrnagy) mellé kerültem, aki a polgári életben tanár volt. Ő lett a vezetőm és instruktorom. Hozzánk jött még egy Morozov nevű szovjet katona és egy ruszin nemzetiségű, kárpátaljai származású hadifogoly tanító is. Ez utóbbit tolmácsnak kaptuk. Még aznap délután, négyesben, gyalog útnak indultunk és estefelé megérkeztünk Iszpasz faluba, ahol hosszabb tartózkodásra rendezkedtünk be. Az itt állomásozó ezredtörzsnél egy háton hordozható, akkumulátorokkal táplált mikrofonos hangszórós készüléket vételeztünk. A készüléket Morozov, a szovjet katona kezelte. Ez a készülék volt a propagandamunkánk technikai eszköze. Esti csendben 1—2 km-en belül, jól lehetett hallani, ennél fogva azonban csak közvetlenül az arcvonalban tudtuk használni. Telepítése mindig közvetlenül a sorra kerülő esti műsoradás előtt történt meg úgy, hogy a hangszórót a földön kúszva kivittük a két szemben álló tűzvonalközé, lehetőleg minél közelebbre a magyarokhoz, aztán összekapcsoltuk a fedezékben elhelyezett mikrofonnal és az akkumulátorokkal, s már kezdődhetett is a műsor. Ennek is meg volt a maga sorrendje; bemutatkozás, a hadihelyzet ismertetése, röpiratok, felhívások, rövid propagandaszöveg felolvasása, hadifoglyok üzenetei családjukhoz, volt bajtársaikhoz, valamint a legközelebbi műsoradás idejének közlése. Ez a közvetlen frontvonalban végzett propagandamunka valójában a háborúban való közvetlen részvételt jelentette. A legnagyobb elégtétel és öröm a propagandista számára az volt, amikor az átjött magyar katonákkal folytatott beszélgetések során győződhetett meg munkájának sikeréről.

A frontpropagandamunkát ebben az időszakban az tette különösen szüksé-

gessé, hogy a magyar hadvezetés felvonultatta a Kárpátok előterébe az 1. magyar hadsereget, amely a bevetését követően 1944 áprilisában ért is el némi látszatsikereket. Ezt a magyar hadvezetés propagandagépezete a friss magyar alakulatok beavatkozásának, a magyar fegyverek sikereinek könyvelte el. A frontra érkezett magyar katonák is így érezték akkortájt.

Ilyen harctéri helyzetben és ilyen politikai légkörben kezdte meg a magyar antifasiszta csoport propagandamunkáját az 1. Ukrán Front törzsénél és egységeinél. Azt hiszem, a csoportunknak szánt feladat jelentőségét eléggé kihangsúlyozza az a tény, hogy a magyar párt külföldi bizottsága olyan jelentős személyiségekre bízta csoportunk munkájának vezetését, mint Gerő Ernő és Vas Zoltán.

Az első „tűzkeresztségen” 1944. május 6—7-én estem át Jablonovka falunál. A műsor előtt Morozov orosz nyelven bejelentette, hogy magyar nyelvű műsor következik. A bemutatkozást azzal kezdtem, hogy volt hadifogoly, magyar antifasiszta vagyok. Utána arról beszéltem, hogy... „Horthyék azért küldtek ki benneteket és az egész 1. magyar hadsereget a Kárpátok elé, mert eltökélték, hogy mindvégig kitartanak Hitler mellett ebben a háborúban. Már három év óta vérzik a magyar katona a németekért. Egy magyar hadsereg már elpusztult a Donnál. Miért kell a másíknak most a Kárpátokban elpusztulnia? Azért, mert a németek márciusban megszállták hazánkat. Azt akarják, hogy Magyarország is hadszíntér legyen. Magyarország pusztulása árán akarják menteni a fasiszta Németországot, miközben kirabolták hazánkat. Nekik a magyar vér nem drága. Magyar tisztek és katonák! Ne harcoljatok Hitlerért! Menjetek haza! Űzzétek ki a német bitorlókat hazánkból! A Vörös Hadsereg nem ellenségetek. A Vörös Hadsereg a fasizmust akarja megsemmisíteni. A Vörös Hadsereg nem avatkozik bele Magyarország belügyeibe. Olyan társadalmi rend lesz Magyarországon, amilyent a magyar nép választ majd magának. Ne harcoljatok az oroszok ellen. Menjetek haza, vagy jöjjetek át a Vörös Hadsereghez. Az életeteket mentitek meg azzal, hogy átjöttök. Semmi bántódásotok nem lesz. Jól bánunk veletek.”

A magyarokat ez az új „agitációs fegyver” váratlanul érte. Nemcsak halani, de látni is szerették volna. Miután ebben az esti sötétség akadályozta őket, számtalan világító rakétát lőtték fel. Persze így sem láttak semmit. Majd eszeveszett lövöldözésbe kezdtek. Később a lövöldözést abbahagyták, mi pedig folytattuk a műsort, program szerint, hajnalig. Másnap este újból megismételtük és egész éjszaka folytattuk. Eredményesen dolgoztunk, mert május 8-án délelőtt, amikor az ezredtörzshöz visszatértünk, már ott volt hat magyar katona, akik az agitáció hatására jöttek át. Valamennyien erdélyiek voltak, egy székely hegyivadász zászlóaljtól. Egy géppuskás raj legénysége rajparancsnokukkal — egy tizedessel — együtt jött át. Magukkal hozták teljes fegyverzetüket, beleértve a géppuskát is.

Nagyon jó fogadtatásban részesültek. Megkérdeztük, ki hajlandó közülük visszamenni a magyarokhoz, újabb katonákat áthívni. Mondják el a való helyzetet, azt, hogy milyen bánásmódban volt részük. Csak a tizedes vállalta. Megígérte, hogy újabb katonákat hív át. Két nappal később, május 10-én, visszajött a székely tizedes. Elmondta, hogy csapatánál letartóztatták. Hadbíróság elé állították volna, de sikerült megszöknie. Természetes, hogy nem volt már más lehetőség számára, mint újból átszökni a frontvonalon, a Vörös Hadsereghez. A székelyek néhány napig még nálunk voltak, sokat pihentek és jókat ettek. Majd szovjet haditudósító filmriporterek lefilmezték átjövételük történetét. Végül az instruktor őrnagytól, mint különleges bánásmódot megillető hadifoglyok, személyre szóló írást kaptak és táborba indultak.

Májusban még több alkalommal voltunk bevetésen, majd a hónap vége felé öreg instruktorom, Makarov őrnagy, eltávozott. Helyébe egy fiatalabb tiszt, Steinberg főhadnagy érkezett. Egyidejűleg a törzs elköltözött déli irányba, Roznov környékére.

Június elején megjött Gyáros László és magával hozta Tihanyi (Timl) Sándort. Rengeteg agitációs anyaggal érkeztek. Olyan direktívákat adott Gyáros, hogy a következő időben a Kuti—Koszov—Jablonovka arcvonalszakaszon kell erőteljes propagandatevékenységet kifejteni, mivel ezen a frontszakaszon magyar csapatok harcolnak. Egész június hónapban hármásban (Somogyi, Tihanyi és Morozov) működünk az említett helységek körzetében. A magyar hadvezetés ekkor ezen a szakaszon tartós védelemre kezdett berendezkedni. Ugyancsak védelmi tevékenységet folytatott ezidőtájt a Vörös Hadsereg is. A hegyes terep és a helyzet sajátossága miatt munkánk rendkívül nagy fizikai megerőltetéssel és mindezek mellett állandó életveszéllyel párosult, ehhez mérten pedig aránytalanul kevés eredménnyel járt. Igaz, mindezeknek ellenére ez egy viszonylag „békés” frontszakasz volt. Azt már tapasztalatból tudtuk, hogy esetenként eredményesebb az agitáció, ha a Vörös Hadsereg valamely harci kezdeményezéssel a magyarok részére szorongatott helyzetet teremtett.

Június végén megjött értünk egy hangszórós autón Gyáros László és Zsombor János. Valamennyien a hadseregtörzshöz utaztunk. Ez az intézkedés tulajdonképpen összevonás volt. Beszámoltunk az eddig végzett munkáról. Kiértékeltek a propagandamunka eredményét. Tájékoztatót kaptunk a politikai helyzetről, valamint a hadihelyzetről is. Többek között megtudtuk, hogy közeleg Magyarország fegyveres felszabadítása, és azt követően Magyarországon új, demokratikus kormányzat alakul: minden magyar antifasiszta igyekezzék tehát Magyarországra, az új kormány és az új rend megvalósítását segíteni. A munkát és az eligazításokat Vass Zoltán, Kassai Géza és Wolf (Farkas) Mihály vezette. Környezetükhöz tartozott dr. Érchegyi József is. Itt tartották Jánosi Ferenc ref. táborilelkész főhadnagyot is, aki nemrég került szovjet fogságba és mint prédikátor, jó politikusnak bizonyult az akkortájt fogságba került nagy számú magyar hadifogoly felvilágosításánál. A felvilágosító agitációt az istentiszteletek keretében elmondott prédikációiba szőtte bele, persze a propagandamunkát irányító vezetőkkel történt előzetes megbeszélés alapján.

Az összevonás ideje alatt megfelelő pihenőidőt is kaptunk. A tájékoztatóban az is benne állott, hogy július hó folyamán a Vörös Hadsereg az előtünk levő térségben nagyobb hadműveletekbe kezd. Az összevonás végén már mindenki égett a vágytól, hogy újból folytathassa a munkát. A lelkesedést a honvágy is fűtötte, mert az út, bármi áron is, de hazafelé vitt. Megkaptam a vezénylést. Önállóan kellett dolgoznom — instruktor tiszt nélkül. Egyedül Morozov maradt mellettem, a technikát kezelni.

Ha a propagandatevékenységet földrajzi, vagy időegységekre bontanám és egy-egy ilyen egységet egy bevetésnek neveznék, akkor az eddig elmondott május—júniusi időszakot az „első bevetésnek” nevezhetném. Az első bevetés alatt kifejtett propaganda főleg arra irányult, hogy a szemben álló magyar katonákkal megértessük, a háborút Hitler elveszti, a németek már csak az időt húzzák, a magyar katona a német miatt vérzik, a német megszállta és kirabolja Magyarországot, akinek kedves az élete az ne harcoljon tovább, hanem jöjjön át a Vörös Hadseregbe.

A második bevetés július elejétől augusztus 24-ig tartott. Ez alatt egy meglehetősen hosszú arcvonalszakaszon mozogtunk. Délen, a már korábban említett Koszov városkáig, északon pedig közel Gyeljatyinig. Ezt az időszakot véres harcok és a Kárpátok nyújtotta nehéz hegyi terep jellemzi. Szinte minden egyes magaslatért nehéz harcokat vívtak a szovjet katonák. A magyar csapatok sok helyen szívós ellenállást tanúsítottak. Különösen kemény küzdelem folyt a „Rakéta”-hegynek nevezett hegyvonulatért. Ez az időszak és az ilyen helyzet nem sok lehetőséget adott a hangszóró használatához. Mégis volt eredménye az agitációs tevékenységnek, mert Jablonovka környékén több száz honvéd — köztük tisztek is — adta meg magát egy támadás során. Később, a

„Rakéta”-hegyért folyó harcokban is számosan szöktek át a Vörös Hadsereghez.

Szorult helyzetükben az 1. magyar hadsereg csapatai, védelmi harcokra szorítkozva, egyik védőállást a másik után feladva vonultak vissza a Kárpátokba. A front erősen mozgott, augusztus közepén bevonultunk az egyik ezredtörzshöz, egy Mikulicsin környéki faluba. Ide jelentős mennyiségű zsákmányolt magyar újságot és képes folyóiratot hoztak, különösen a „Magyar Futár” és a „Szignál” című fasiszta lapokat. Cikkeik hemzsegték a német győzelmektől, a rövidesen bevetésre kerülő német csodafegyverektől és más hazugságoktól. Az így kapott anyag éppen jókor jött, mert ötletet adott az ellenség által terjesztett propaganda hazugságainak leleplezésére készülő anyagunk összeállításához. E napokban érkezett meg hozzánk Szabó Ferenc szovjet főhadnagy, mint irányító és összekötő. Erősen készültünk a legközelebbi agitációs műsorra. Jó műsort állítottunk össze, de leadására már nem került sor, mert a fronthelyzet keresztülhúzta tervünket. A Vörös Hadsereg Nadvornaja, Gyeljatyin, Mikulicsin és Tatarovka térségében kibontakozó nagy és eredményes térnyerő hadműveletei ugyanis jelentős változásokat hoztak. Ezek a támadó hadműveletek részét képezték annak a folyamatos támadássorozatnak, amely július 19—27. között folyt le Kolomija térségéből kiindulva északnyugat felé, Nadvornaja irányában. Ebből kifejlődve újabb offenzíva bontakozott ki, amely július 28. és augusztus 29. között zajlott le, s melynek eredményeképpen a Vörös Hadsereg a Tatárhágó előtti területekről, továbbá attól délkeletre a román határig terjedő egész arcvonalszakaszról kiverte az 1. magyar hadsereget, úgy hogy az visszavonult a Kárpátok gerincére, s ezzel a Kárpátok előtere felszabadult. Eközben lezajlottak az augusztus 23-i és az azt követő események Romániában.

Augusztus 24-én jelentkezni kellett a hadseregtörzsnél, Sztrijben. Ott tudtuk meg, hogy már nem az 1. Ukrán Fronthoz, hanem a július 30. és augusztus 5. között megalakított 4. Ukrán Fronthoz tartozunk. Ettől kezdve a további feladataimat az alábbi vezénylési utasítás határozta meg:

„NKO—SzU.

A 18. hadsereg Politikai Osztálya

1944. augusztus 25.

Szám 243.

Vezénylési utasítás 243. sz.

Morozov és Steiner vöröskatona elvtársaknak!

Ennek átvétele után induljanak Kaslev ezredes elvtárs gazdaságába a feladatok végrehajtására.

A vezénylés ideje nap. 1944. augusztus 25-től visszahívásig.

Ok: *parancsomra*

Az utasítás a személyazonosság igazolása után (A Vörös Hadsereg katonakönyve) érvényes.

A 18. hadsereg Politikai Osztályának
parancsnoka
Brezsnyev ezredes”

Ez a vezénylési utasítás két szempontból is érdekes. Egyik, a kifejezés, hogy „Kaslev ezredes gazdaságába” vezényel, csupán fedőnév, mert a valóságban a vereckei hágó körül folyó harcok színhelyéről volt szó.

Másik érdekessége pedig az, hogy a 18. hadsereg Politikai Osztályának akkosi parancnoka, Brezsnyev ezredes, azonos Leonyid Brezsnyevvel, az SZKP jelenlegi főtthkárával.

A vezénylési utasítással és Morozovval még aznap, augusztus 25-én útnak indultam a Sztrijból Szkolje irányába vezető műúton tehergépkocsival, újabb feladatokra a tűzvonal felé.

Szkolje egy hegyek közé szorult völgykatlan fenekén épült kicsiny, városforma település, egyetlen fafeldolgozó üzemmel. A települést egy hegyi folyócska, egy vasútvonal és egy kövesút szeli át. A környező hegyeket fenyvesek borítják. Egyszóval festői fekvésű hely.

A város már teljesen a szovjet csapatok kezén volt: a magyarok védőállásai közvetlenül a település szélén állottak, a keskeny völgyszorost is eltorlaszolták farönkökkel. A fronthelyzet ekkor állóharcra szorított mindkét fél részéről, tehát adva volt a lehetőség hangszórós propagandatevékenységre. Három éjszaka adtunk műsort és ennek eredményeképpen két honvéd szökött át hozzánk. Elmondták az általuk ismert magyar védőállások elhelyezését és az erdőben levő előretolt figyelőhelyeket. Ennek alapján a szovjet felderítők még akkor hajnalban meglepték és foglyul ejtették az egyik magyar őrszemet. Ezekről a honvédektől tudtuk meg azt is, hogy parancs jött a magyar védőállások téli harcokra való előkészítésére, ami a honvédek közül sokakat lehangolt. Ennek hallatára a fogolykihallgatást végző szovjet tisztek nagyokat nevettek és kijelentették, hogy még a tél beállta előtt túljutunk a Kárpátokon.

A következő éjjel, szeptember 5-én, egy német hangszórós autó — orosz nyelven — szovjetellenes propagandaműsort adott. Többek között a szovjet állami himnusz zenéjére átültetett, szovjetellenes dalszövegeket adott elő hanglemezről. Nem sokáig folytathatta, csupán amíg bemérték, mert a szovjet parancsnok azonnal elrendelte, hogy a parancsnoksága alatt álló valamennyi aknavetőből külön-külön 32 gránátot lőjjenek ki a hangforrásra. A parancs kiadását a saját fülemmel hallottam, mert a parancsnoki fedezékben tartózkodtam. A földet rengető gránátűz után a német hangszóró néma maradt.

A legközelebbi napokban Morozovval együtt azt a parancsot kaptuk, hogy menjünk be a hadosztály törzséhez egy odaérkezett magyar antifasisztáért. A törzsnél Torma Lászlót találtuk, akit már a juzsai antifasiszta iskolából ismertem. Torma hadapródörmmesterként került fogságba a Donnál. Bevonulásáig Kecskemét környékén tanítóskodott. Az antifasiszta iskolának igen aktív hallgatója volt. Egy 1943-ban írott költeményét, amelyet az iskolai rendezvényeken többször is előadott, az „Igaz Szó” című hadifogolyújság is leközölte. Az 1944-es esztendő nyarát Torma is a fronton töltötte, propagandistaként, Gyeljatyin környékén. Ingzubbonyán egy vízszintes vörös sávot viselt, ami azt jelezte, hogy egyszer sebesült.

Igen megörültem Torma társaságának, de ugyanakkor elszomorított, hogy Morozovtól el kellett válni. Morozovot más beosztásba vezényelték. Sajnáltam szegényt, kicsordultak könnyei a búcsúzáskor. Igazi, jó bajtárs volt.

Ketten maradtunk Tormával, illetve hárman, mert új politikai tisztünk és vezetőnk, egy fiatal szovjet hadnagy, csatlakozott hozzánk. Szeptember 10-től kezdve újból az arcvonalban voltunk és a Szkoljétől délre elterülő körzetben működünk. Sűrűn változtattuk helyzetünket. Azon a frontszakaszon állás-harc folyt, jó alkalom a propaganda „fegyverének” bevetésére. Ennek több fajtáját alkalmaztuk. A hagyományos hangszórós agitáció mellett rölapok átjuttatását is megoldottuk, mégpedig igen érdekes módon. Ágyúból, repesz-gránáttal lőttük ki a rölapokat. A magyarok állásai fölött szétrobbant gránátokból széthulló rölapok a magasból szállingózva a honvédek között értek földet.

Egy éjszaka olyan helyen jártunk, ahol az egymással szemben levő állások

között mindössze 20 méternyi volt a távolság. A köves talajban ásni nem lehetett, ezért a katonák — az oroszok is, meg a magyarok is — a helyszínen található terméskövekből emeltek hevenyészett mellvédet, s ébren figyelték a szemben álló ellenséget. Ide hangszóró sem kellett, egyszerűen átkiabáltunk és valódi párbeszéd fejlődött ki, amolyan kérdezz-felelek formában. Talán éppen ezért, hogy ennyire „testközelben” álltak egymással szemben az ellenséges felek, itt teljes volt a csend, még egy puskalövés sem esett.

Szeptember 18-án — szinte a napkeltével egyidejűleg — újból megkezdődött a lövöldözés. Most is az előző nap már ismert irányból, vagyis tőlünk oldalt, de az arcvonal mélységében hallatszott. Eleinte nehéz fegyverek, később kézi fegyverek is. Majd egy pillanatnyi szünet után váratlanul a magyarok szuronyrohamát jelző „hajrá-hajrá-hajrá” csatakiáltás hangzott föl. Néhány másodpercen át csak ezt lehetett hallani. De azután gyorsan felerősödött, szinte összefüggővé vált fegyverropogás jött válaszként, amiből még külön kihallatszottak a szovjet géppisztolyok hosszú sorozatlövésai, amelyek túlharagotkák a honvédek csatakiáltását. Torma és én dermedten állva hallgattuk a vérfürdő zaját. Sejtettük, hogy a szuronyrohamba hajszolt honvédek közül sokan elesetek. Sajnáltuk őket. Hát még mindig rohamra lehet hajtani a honvédeket Hitler háborújában? Már egyedül csak a magyar kormány maradt Hitler csatlósa. Vajon meddig hallgatnak még a magyar katonák áruló németbérenc uraikra, akik vágóhídra terelik őket?

A csata lezajlott. A harcban részt vett szovjet katonák egy csoportja elhozta az ütközetben elesett honvédeknek talált iratokat, leveleket. Ezekből megállapítottuk azt, hogy a lefolyt ellentámadásban a budapesti 1. ejtőernyős zászlóalj is részt vett. A zászlóalj frissen harcba vetett alakulat volt, ez abból derült ki, hogy az egyik elesett katonának már nem volt ideje postára adni Budapesten lakó édesanyjához címzett levelét. Talán a legmegrendítőbb mégis az a két levél volt, amelyek közül az egyiket egy pesti édesanya, a másikat pedig egy vidéken élő menyasszony írta. Arra kérték szeretteiket, hogy nagyon vigyázzanak életükre és jöjjenek haza...

Pár nap múlva folytatódott az előnyomulás. Reggel jött a parancs az indulásra. A délelőtt készülődéssel, felrakodással telt el. Zömében fogatos járművekre rakták fel a törzs és közvetlen kötelékeinek jelentős mennyiségű poggyászát. Dél tájt a fogatos oszlop elhagyta a falut, és a fennsíkon vonulva közeledett a határhoz. Egy rövid, de eléggé meredek gyepes kaptató után feljutottunk a hegygerincre. Csodálatos kilátás tárult a szemünk elé.

Az oszlop a hegygerincen északnak fordult és követte a gerinc vonulatát. Kitaposott, vagy kiépített út nem vezetett, de a sima gyepes földön jól lehetett közlekedni. Zömök, faragott kőoszlopok jelezték az országhatárt, oldalukon vésett M betű.

A kényelmes utazás, a kellemes idő és a szép táj ünnepi hangulatot keltett bennünk, pedig tőlünk hat-nyolc km-re tombolt a háború. Jól lehetett látni a tüzérségi lövedékek becsapódását mutató fehér füstcsomókat. A harc már az „Árpád”-vonalért folyt. A több órás vonulás után az oszlop letért a hegygerincről és egy frissen kiépített földúton folytatta útját a völgyben fekvő falu irányában. Ezt az utat a magyar hadvezetés építtette. Este értünk le Timsor faluba, ahol a front odaérkezéséig magyar határvasárnap őr állomásozott.

Reggel tovább mentünk a patakot kísérő köves úton a következő faluig, Vereckéig. Beszállásoltunk egy családhoz. Az idősebb gazda, a felesége és menyecske lányuk éltek együtt. Közülük csak a gazda beszélt magyarul. Veje — a menyecske férje — nem otthon élt, magyar katona volt ez időtájt és Csáktornyan a határvasárnapnál szolgált. Vereckén mintegy tíz napig tartózkodtunk. A falu egy völgyben fekszik. Jellegzetessége a főutcáján végigfolyó hegyi patak — a Latorca egyik ága — melyet mindkét partján utca követ. A szabályozatlan széles patakmeder tele volt kiálló kövekkel, amelyek között

sebesen áramlott a parányi vízeséseken felgyorsult kristálytisza víz. Reggelként a patakban mosakodtunk, érdekes látványt nyújtott a sok derékig vetkőzött katona. A falu házainak egy része téglá, vagy kőépület, de sok fából épített lakóház is volt. Egy nagy, középületnek látszó házban pillanatszerűen a hadosztály parancsnoksága tartózkodott. Eltekintve a községben tartózkodó katonaságtól, a falu békés képet mutatott. A frontvonal mintegy 10 km-rel odébb volt, túl a hegyeken. Vasárnap a templom előtt az ünnepi feketébe öltözött, pörge kalapos ruszin gazdaemberek csoportokba verődve, komor arccal tárgyalgatták egymás között a háború hozta helyzetet.

A Vereckén töltött idő alatt csak egyszer jártunk agitációs bevetésen. A helyszín egy bükkös szálerdő volt. Nappal mentünk, mert itt nem volt sem földalatti fedezék, sem épület, amelyben az éjszakai adáshoz szükséges gertyát meggyújthattuk volna. A felderítők által javasolt helyre — közvetlenül a magyar állások elé — települtünk és háborítatlanul leadhattuk a másort. Most a hangsúly azon volt, hogy tájékoztassuk a magyar honvédeket: hiába állnak itt ellen a Kárpátokban, amikor a Vörös Hadsereg már lent, a Nagyalföldön nyomul előre Budapest felé. Horthyék Hitler utolsó csatlósai már. A németek elvesztik a háborút. Nincsen csodafegyverük, de a magyar honvéd számára van egy csodafegyver, ez pedig a botra felerősített fehér kendő. Aki ezt feje fölé tartva átjön hozzánk, „csodálatos” módon életben marad.

Az egyik napon egy tartalékos állományú magyar gyalogos hadnagyot hoztak a hadosztály-törzshöz. Elnyűtt egyenruhája lötyögött sovány testén, arcán ütések nyomait hordta. Elmondotta, hogy felettese, egy főhadnagy verte meg, hatalmával visszaélve, egy korábbi — még otthoni — közös nőügy miatt. Ezért szegyenében és elkeseredésében a hadifogságot választotta és Volócnál átszökött az arcvonalon.

Vereckével kapcsolatban két — akkor igen nagy élményt jelentő — esemény is történt. Az egyik az a gépkocsikkal érkező magyar katonai küldöttség volt, amely a hadosztályparancsnokságon kapott rövid fogadás után Sztrij felé folytatta útját. Sajnos a küldöttséget már nem, csak a fogadásukhoz megterített fehér asztalok bontását láttam. Az érkezésüknél jelen volt katonak az újságolták, hogy igen „harasó” gépkocsikkal érkeztek és távoztak.

A második esemény egyenest szenzációs volt. Egy jó hír formájában érkezett, miszerint Horthy kormányzó bejelentette a háborúból való kilépést és a fegyverszünetet. Ez a hír két napon át tartotta magát. Ezalatt valóságos ünnepi hangulat uralkodott és az arcvonalon teljes volt a csend.

Sajnos utána rossz hírek jöttek, az arcvonalon pedig újból felhangzott az ágyúzás. A katonák dühösek voltak és csapatmozgás kezdődött. Szovjet vezetőnket, a fiatal hadnagyot máshová vezényelték, helyébe egy idős őrnagy érkezett. Vezetésével október 19-én reggel elhagytuk Vereckét. Útunk Vereckéről a hegyen keresztül Volóca vezetett. Volóca a Munkács—Lavocsne—Sztrij—Lemberg vasútvonal mellett fekszik. Volócon éppen csak megálltunk a kijelölt szállásunknál. Az őrnagy ottmaradt, nekünk menni kellett az arcvonalba. Útunk a völgybe a vasúttal párhuzamosan vezetett, déli irányban. Így érkeztünk meg a Volóctól délre fekvő kis ruszin falucskáig. Ott volt a magyarok megerősített arcvonala. A falucska az út mellett állott, fából épült bádoggal fedett kupolatornyos kis templomával. Ezt a kis templomocskát rendeztük be „stúdióknak”. Este megkezdtük a szokásos hangszórós adást. Tormával felváltva szünet nélkül beszéltünk a mikrofonba. Alaposan megpirogattuk a honvédeket, hogy megszegették a „Kormányzó Úr” tűzszüneti bejelentését. Jól megmondtuk a magunkét, de kaptunk is a végén olyan aknátüzet, hogy rengett belé a kis fatemplom. Szerencsére közvetlen találatot nem kapott az épület. Reggel megláttuk a magyarok egyik erődítését, egy főtörzsekből épített hatalmas torlaszt, amely az egész völgyfeneket elzárta.

Október 20-a volt. Délelőtt az egyik szovjet csapat tiszt javaslatára felmentünk a völgy keleti oldalán emelkedő, erdővel fedett hegyoldalra. Jól meg-

közelítettük a honvédek állásait. Megkezdjük nappali műsorunkat. Már javában dolgoztunk, amikor lent a völgyben, lövöldözés kezdődött, és rövidesen általános tűzharc fejlődött ki. Az adást be kellett szüntetnünk. Sietve visszatértünk a faluba. Eközben már a tüzérség is beavatkozott mind a két részről. A szovjet tiszték azt tanácsolták, hogy egy éppen indulásra kész tehergépkocsin térjünk vissza Volóca. Gyorsan felkapaszkodtunk és a kocsit robotgattunk velünk a magyar tüzérség által tűz alá vett úton Volóc felé. A gépkocsiról láttuk a magyar tüzérségi lövedékek becsapódásait, az út mentébe telepített szovjet aknavetőket és sorozatvetőket torkollattüzeit is. A sofőr igyekezett a veszélyes terepszakaszt hamar elhagyni, ezért a lehető leggyorsabban haladt a rossz úton. A teherkocsi platóján álltunk és a korlátfalba fogódtunk. Nem vettem észre azt a tábori telefonhuzalt, amely az út felett volt keresztirányban átfeszítve. Ez a huzal lerántott a kocsiról és fejjel az úttestre zuhantam. Elvesztettem eszméletemet. Csak Volócon, az ezred-segélyhelyen tértem magamhoz. Fejem és az egyik szemem be volt kötve. Azt mondták, kórházba visznek. Az öreg őrnagy igen sajnált. Egy kézzel írott írást adott azzal, hogy majd adjam át az orvosnak a hadosztály-segélyhelyen. Így remény van arra, hogy nem visznek kórházba, hanem visszatartanak a segélyhelyen míg felgyógyulok és visszajöhetek. Az őrnagy és Torma meg az én személyes tárgyai Volócon maradtak, engem pedig más sebesültekkel együtt a hadosztály-segélyhelyre, a korábbról már ismert Timsor faluba szállítottak. Ott a volt magyar határvasdász laktanyából alakított segélyhelyen helyeztek el. Másnap, október 21-én, új kötést kaptam. Amikor a régi kötést levették, azt tapasztaltam, hogy a bal szememmel nem látok: az arcom bal oldala és a szemöldököm úgy összezúródott, hogy bedagadt tőle a szemem. Sebláz, hideg-lelés kínozott. Október 22-én reggel, az összegyűlt sebesültekkel együtt, leponyvázott teherkocsira raktak és az útravalónak kiadott bádogpohárnyi vodka kiosztása után elindultunk. Az előző éjszaka leesett hótól a Kárpátok téliiesen festett. Dél tájt érkezünk meg a határon túlra, a Pf. 78 029 számú tábori kórházhoz. Itt jutott eszembe, hogy az őrnagytól kapott írást a sebláz okozta kínok között elfelejtettem a hadosztály-segélyhelyen az orvosnak átadni. Bántott és elkeserített az eset, de már nem lehetett mit tenni.

1944. november 9-én, igazolványokkal ellátva, elbocsátottak a kórházból és útnak indultunk a gyűjtőbe, vagy más néven pótezredhez.

A tábori kórház a felgyógyult katonákat kis csoportokban indította útnak a pótezredhez gyalogmenetben, fegyvertelenül. Az út napokig tartott, senkinek nem volt sürgős. Éjszakára falvakban kértünk szállást; nem szívesen adták, de lehetett kapni. A környéken ukrán nacionalista fegyveres bandák tanyáztak, mi meg fegyvertelenül jártunk. Egyik nap — utazásunk második napján — közelről hallottuk annak az ütközetnek a zaját, amelyet szovjet rendfenntartó alakulatok vívtak ukrán nacionalistákkal. Harmadnap baj nélkül beérkeztünk az ezredhez. Itt szokatlanul nehéz élet fogadott. Már hideg, havas tél volt, de még abban a nyári vászonruhában jártam, ami a sebesülésemkor rajtam volt. A faluban üres házakba voltak a katonák beszállásolva. Minden nap alaki és harcászati kiképzés folyt. Az élelmezés mennyiségre kevés, minőségre gyenge volt. Nem titkolták, hogy célzatosan rosszabb az élelmezés az arcvonal mögötti alakulatoknál, mint a frontvonalban levőknél. Ebben a megkülönböztetett ellátásban volt is bizonyos tendencia. Itt még éjszakára is volt feladat. Szállásőrseget kellett adni. A hideg miatt az órket óránként váltották.

Az első hetet még szó nélkül túrtem, sőt érdekesnek találtam, hogy magyar antifasiszta frontpropagandista létemre egyik napról a másikra szovjet harcosként kezelnek. Bár a környezetemben mindenki tudta rólam, hogy magyar vagyok, senki nem kérdezősködött múltam iránt. A második héten elfogyott a türelmem és elhatároztam, hogy feltárom a helyzetet és kérem áthelyezésemet.

Egyik este röviden elmondtam történetemet a századhoz beosztott sztaršinának, sőt azt is, hogy kérem visszahelyezésemet a 18. hadsereg politikai osztályához. Gyenge orosz nyelvtudásom ellenére sikerült vele megértetnem a helyzetet és megírta helyettem a „raport”-ot. Másnap kivonuláskor odajött a századparancsnok és tudtomra adta, hogy kérésemet nem teljesítheti, de egyébként is rövidesen egy másik pótezredhez leszek átvezényelve. Ez hamarosan be is következett. Útravalóul — a nyári vászonnadrágom bevonása ellenében — vatelines téli nadrágot kaptam. Hármunknak szólott az átvezénylés. Egyik útitársam Gregor volt, egy fiatal ukrainai fiú. A másik meg a lett nemzetségű Reip, Iván Martinovics; életkorát tekintve közel az ötvenhez, bizony öreg harcosnak számított, de ingzubbonyán ott viselte a „Szláva” érdemrend ezüst medallionját. A kitüntetést 1943-ban kapta, mert egyszál maga tett ártalmatlanná egy német géppuskát. Szóval hármásban indultunk el. A vezénylési utasítás szerint Novi-Szanbor városban a komendánsnál kellett jelentkezni. Az utat gyalog, két nap alatt tettük meg. Éjjeli szállást egy útba eső faluban, parasztházban kaptunk...

November 27-én délután érkezünk Novi-Szamborba, de nem maradhattunk a városban. Azonnal a szomszédos faluba irányítottak. Átmentünk a Szanu folyó hídján és estig elértük a falut. Hármunkat együtt hagyva, egy lengyel háznál szállásoltak el. A községben vegyes lengyel és ukrán lakosság élt. A faluban elszállásolt, összetételében igen vegyes katonai egység a pótezred egyik zászlóalja volt. Az oroszok és ukránok mellett az üzbégek tették ki a zászlóalj zömét. Ezenkívül voltak ott románok Bessarábiából, görögök a Krím-félszigetről, de magyar csak egyedül voltam. Az ezred a hozzá irányított embereket gyűjtötte, tartalékolta, majd rendezte és tovább irányította a különböző egységek számára. Be kellett látnom azt, hogy innen egyéni kérelem alapján nem szabadulhatok, eredeti beosztásomba, a 18. hadsereg politikai osztályához visszakerülni egyelőre semmi reményem sincs. Beletörődtem abba, hogy sodródok az árral és majd valahol partra vetődöm.

November utolsó napján hirtelen parancs jött és az egész zászlóalj bevonult újonnan kijelölt szálláskörletébe, Novi-Szamborba, egy laktanyába. Pár napja az úgynevezett nemzetiségi szakaszba tartoztam; szakaszunkat a laktányához tartozó tiszti lakások egyikében helyezték el. A lakásban a puszta falakon kívül az égvilágon egyéb nem volt. Emeleti szobánk a bibliai Babelhez hasonlított, annyiféle nyelven beszéltek. A vén Reipnek már két földije is akadt. Ők hármásban lett nyelven beszélgettek. A románok népes csapatot tettek ki. Volt néhány lengyel is, az új lengyel hadsereg egyenruhájában. A legzajosabbak a Krímből jött görögök voltak. Mindössze öten. Hangjukból úgy tűnt, mintha folyton veszekednének. Pedig ellenkezőleg, igen jól megértették egymást. Nagyon érdekes volt az étkezésük. Mindenki a saját csajkjába kiadagolva kapta a levesét. Erre a görögök az övéket egy közös tálba összeöntötték, majd a padlóra helyezett tálal körülülték és annak tartalmát közösen kikanalazták. Még évés közben is folyton beszéltek. Egyedül voltam magyar, de ez itt már legkevesébe sem tűnt fel. Egyébként a szobában semmi nemű berendezési tárgy nem volt.

A puszta parketten álltunk, ültünk, vagy feküdtünk. Mindegyikre telt az időből. Semmiféle foglalkozás nem volt, de mindenkit együtt tartottak. A laktanya területét elhagyni nem lehetett. Néhányszor elvittek munkára egy katonai raktárba. Gépkocsialkatrészeket kellett ládából kicsomagolni. Az anyai amerikai és szovjet eredetű volt. Az Egyesült Államokból küldött alkatrészek fóliaburokkal voltak bevonva, ezeket kellett kifejteni. A szovjet anyag gépszír közé, ládába volt ömlesztve. Ezeket ronggyal lehetett a zsírtól megtisztítani. Persze, könyékig gépszírosak lettek tőle az emberek — aki tehette az amerikai anyag kicsomagolásához tódult. Én nem válogattam abban, hogy melyiket csináljam, hiszen bőven volt benzin a kézmosáshoz. Egyébként bárhol jelentkeztem, ahol valamivel foglalatostkodni lehetett, csak hogy az idő

teljen. Különben lélekölően egyhangú lett volna itt az élet számomra. Vágytam újból vissza régi frontpropagandista munkakörömbé. Céltalannak és a rossz véletlen közrejátszásának tekintettem ezt a kényszerű csapatételetet. Mindig szívdobogást kaptam, valahányszor arra gondoltam; mi lett volna ha az a telefontúrát akkor október 20-án ott Volócnál nem ránt le a tehergépkocsiról.

Egyébként a Novi-Szomborban december 1-től 18-ig eltöltött idő számomra legizgalmasabb eseménye az a hír volt, ami szerint 1944. december 2-án a Vörös Hadsereg csapatai felszabadították Kaposvárt, számos környékbeli községgel együtt. E hírt az orosz nyelven megjelenő frontújság december 4-i száma hozta. Eppen befejeztük a fürdést a vasútállomáson veszteglő „fürdő-vagonokban” amikor az újságokat osztották. Nem tudtam titkolni örömeimet. A hír nekem többet jelentett egyszerű haditudósításnál. Sokkal többet. Felszabadult szeretett szülőföldem, nem választ már el tőle ellenséges frontvonal. Elmondtam társaimnak és egyszerre ünnepelt „magyar tovaris” lettem körükben, ami hatalmas parolázás, vállveregetés, gratuláció és drasztutye-zás közepette jutott kifejezésre.

En pedig még aznap nagy boldogan levelet írtam haza az édesapámnak — ezentúl már nekem is volt hova írnom. Sajnos, amint később kiderült, sem ezt az első leveletemet, sem pedig az utána következőt — amit december 12-én írtam — soha sem kapta meg az apám. Ellenben a harmadikat és egyben a frontról írott utolsót — amit december 26-án írtam — már igen. De erről majd később.

Novi-Szombori tartózkodásunk utolsó előtti napján — december 18-án — általános szemle volt az udvaron. Egész délelőtt a neveket kiáltozták. Új egységeket állítottak össze. Ezek során a vegyes nemzetiségű szakasz — amelyhez én is tartoztam — megszűnt. A lengyeleket elkülönítették és útnak indították az új lengyel hadsereg egységeihez. Létrehoztak egy csoportot — mintegy 15—20 fővel — ebbe kerültem én is. Ez a csoport azt a vezénylési utasítást kapta, hogy jelentkezzenek egy frontalakulat parancsnokságánál Ungváron. Egyszerre megittasodtam a boldogságtól, hogy végre a Kárpátokon belülre juthatok. Külön öröömre szolgált az is, hogy jó öreg Reip barátom ismét velem maradt.

Másnap, december 19-én reggel, a csoportot egy öreg szerzsánt kíséretében gyalogmenetben útnak indították. A csoport tagjainak — a kísérő kivételével — nem volt fegyvere. Gyalog vonultunk a havas tájat átszelő országúton. A derűs, hideg időben feltűntek a Kárpátok magaslatai.

Az éjszakát abban a helységben töltöttük, ahol az este éppen meglepett. Így az első éjszakát egy lengyel nemzetiségű parasztgazda házában, a másodikat Turka városában egy ukrán városi tisztviselő házában. Idáig gyalogmenetben jött a csoport, de a következő napon a kísérő ragaszkodott az „autóstop”-hoz, hogy a csoport előbb érkezzék meg a rendeltetési helyre. Sikerült egy félig megrakott katonai tehergépkocsira felkérőzni még délelőtt és azzal estére Ungvárra érkeztünk. A volt magyar határt Uzsoznál léptük át. Nagy érdeklődéssel vizsgáltam a vidéket. Fent a szorosban egymással párhuzamosan jön be a vasút és az országút. Kívül, Galícia felől, közvetlenül a szoros előtt, fennsík terül el, ezzel ellentétben a belső oldalon mély völgyek nyílnak. A szoroson át még együtt belépő vasút és országút — a sajátos terepviszonyok miatt — a déli oldalon külön-külön fut le a völgy mélyére. Persze mindegyik leírja a hegyoldalakon a maga sok-sok kanyarodóját. Közülük természetesen csak az országutat láttuk. Csodás volt. A magasból lenézve a dugóhúzó spiráljához hasonlított. Lent a völgyben aztán ismét egymásra talált út és vasút, sőt eggyel több is. Az Ung folyó. Együtt iramodtak Ungvár felé. Végig a völgyben ruszin falucskák maradoztak el. Megfigyeltem, hogy a Kárpátok észak felőli, galíciai lejtőit, sőt még a szoros környékét is fenyvesek borítják, ellenben a hegység belső lejtői lomblevelű

erdőkkel fedettek. Késő este érkeztünk Ungvárra, agyonfagyva, vacogó fogakkal. A városból nem sokat láttunk. Nem is időzhettünk, mert kiderült, hogy a parancsnokság — amelyet kerestünk — már tovább ment. Éppen csak vacsorát vételeztünk és már indulni is kellett egy sebtében előállított tehergépkocsival az éjszakába. Mentünk, de azt sem tudtam merre, mindaddig amíg a reflektor fénykévéjében Sobrance helység névtábláját meg nem pillantottam. Miután pedig a helység utcáin csupa szlovák nyelvű cégtáblákat láttam, nem volt nehéz megállapítani, hogy Szlovákia keleti részében járunk. Végre, december 23-án, a fagyos, ködös hajnali derengésben, megérkeztünk Michalovce faluba, ahol aztán megtaláltuk a keresett parancsnokságot. De beszállásolást nem itt, hanem Petrovce helységben kaptunk. A helység egy utcából állott és köves út mellé települt. A házak téglából épültek, csúcsos homlokzatuk két ablakkal az utcára nézett. A legtöbbje horganyzott lemezzel volt befedve. Az épületek után itélve jómódú falu benyomását keltette. Elszállásolást az egyik ház kiürített utcai szobájában kaptunk.

Kétségtelen tény, hogy a visszavonuló németek meglehetősen kirabolták a vidék falvait, de a lakosság a szükséges élelmiszerek elrejtésével biztosította magát. A karácsonyt megelőző napon a háziasszony teknőben fehér tésztát dagasztott és délután kisütötte az illatos karácsonyi kalácsot. Este bejött hozzánk — nem voltunk tízen sem —, mindegyikünknek néhány szem mogorót adott és kóstolót a karácsony esti kalácsból. Az így feloldódott légkörben az asszony felbátorodott és kérdezősködött. Ő szlovákul, amire a katonák oroszul válaszoltak. Egész jól megértették egymást.

Van-e az oroszoknál templom? — kérdezte az asszony. Van templom, válaszolták a katonák. Az orosz anyák maguk nevelik-e gyermekeiket, vagy elveszik tőlük a kisgyermeküket? — tette fel az asszony a további kérdést. Erre is megnyugtató választ kapott, de azért feltette a további kérdést is. Van-e az oroszoknál karácsony? Mi újévkor ünnepelünk — felelték a katonák — de már a negyedik éve folyik a háború és távol vagyunk családjunktól. Most már nem sokáig — mondták élénken a katonák — mert „Hitler kaput” és véget ér a háború. Ezzel úgy látszott, hogy a szlovák háziasszony is kielégítette kíváncsiságát és kiment a szobából.

A következő napon, december 26-án, vezénylési parancs jött. Többedmagammal — csupa erős fiatalt — most már aztán véglegesen a 04646 táborig postaszámmal jelölt hidász-alakulathoz osztottak be. Sajnos, búcsút kellett venni derék öreg lett barátomtól, akivel hosszú keserves hónapokat töltöttünk el együtt. Ő kora miatt nem került a hidászokhoz. Kölcsönös volt a rokonszenv, habár ez a megszólításból nem tűnhetett ki. Én „sztári”-nak neveztem, ő viszont „te magyar”-nak titulált.

Tehát még aznap — december 26-án — délután összevonták a vezényeltet Michalovce faluban egy házhoz, ideiglenes szállásra. Ekkor és ebben a házban írtam meg azt a leveletem, amelyet szüleim idehaza — igaz csak egy év múlva — kézhez kaptak.

Az éjszakát még ebben a michalovcei házban töltöttük. Másnap reggel a 04646 sz. hidászalakulat szálláskörletébe vittek, amely Michalovcétól dél-nyugatra, Trhoviste (Trebisov?) faluban volt, az Ondava folyó mellett. Itt vezetett a Michalovcét Kassával összekötő műút, amelynek nagy vashídját a háború csodálatos módon megkímélte. Szállásunk a folyótól nyugatra eső falurészben egy műút melletti házban volt, közel a hídhöz. A ház lakói szlovák parasztok. A család három főből, az idős házaspárból és vénülő legényfiukból állott. Ők a hátsó szobában húzódtak meg. Az utca felőli szobában mi katonák laktunk, összesen tízen, egy pontonhoz beosztott legénység, oroszok, grúzok, tatárok és én, az újonnan érkezett. Mindnyájan barátsággal fogadtak körükbe. A tatárok ketten, a grúzok ketten, az oroszok öten voltak. Még aznap megkaptam a személyemre kiállított katonai igazolványt, a fegyvernemet jelző válllapokat és hajtókákat, meg egy dobtáras géppisztolyt. Te-

hát szinte máról holnapra a Vörös Hadsereg katonakönyvvel ellátott tagja lettem, anélkül, hogy bárki is megkérdezte volna ki vagyok, honnan jöttem. Ettől kezdve tehát ismét új életforma, új feladatok vártak.

December utolsó napjaiban a csapathoz érkezett újságok magyar vonatkozású hírei nagy izgalomba hoztak. *Megalakult Debrecenben az Ideiglenes Magyar Kormány! A Vörös Hadsereg csapatai körülzárták Budapestet!* A katonák érdeklődéssel fogadták az újabb győzelem híreit. Ezek a hírek szinte természetesen voltak, hiszen Sztálingrád és Voronyezs óta csupa szovjet győzelemről lehetett hallani. A magyarországi hírek izgalomba hoztak. Úgy éreztem nincs maradásom itt. *Nekem Magyarországra kell mennem! Kérni fogom az áthelyezésemet!* Ilyen elhatározások kerítették hatalmukba. Igaz rá is fizettem — szerencsére csak átmeneti időre — heves türelmetlenségemre.

December 29-én este riadóztatták a hidászszázadot. Sorakozó a pontonoknál. Pattogtak a vezényszavak. Én, mint újdonsült hidászkatona, nem sokat értettem az egészből, tehát azt csináltam, amit a többitől láttam. Vállra emeltük a nehéz vaspontonokat és felraktuk őket a szállító gépkocsikra. Ugyanezt tettük az egyéb hídanyagokkal is. Végül magunk is fellelepedtünk az anyag tetejére és az oszlop elindult az estében. Egy folyóhoz értünk. Mint másnap megtudtam, a Tapoly folyóhoz. Magas gátak közt folyik, mintegy harminc méter széles mederben. Erre a vízre kellett pontonhidat építeni. A hidászokkal szinte egy időben egy szovjet munkásszázad is a helyszínre érkezett. Az ő feladatuk a folyó árvízvédelmi töltésének átvágása volt, illetve a talaj elegyengetése, hogy a hídra rá lehessen hajtani. Még azon éjjel tüzérség vonult át az új hídon a túlsó partra...